

Zápis z obhajoby disertační práce

Doktorand: PhDr. **Miloš Hořejš**

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Moderní hospodářské a sociální dějiny

Téma disertační práce: **Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava“**

Datum obhajoby: 22. června 2018

Místnost: Celetná 20, Praha 1, m. č. 108

Termín: řádný

Školitel: Prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Oponenti: PhDr. Ľudovít Hallon, DrSc., Prof. PhDr. Drahomír Jančík, CSc.

Předseda komise: Prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Členové komise: Prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc., Prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc., Prof. PhDr. Drahomír Jančík, CSc., Prof. PhDr. Marcela Efmertová, CSc., PhDr. Ľudovít Hallon, DrSc., Doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., PhDr. Jan Hájek, CSc., Doc. JUDr. PhDr. Jan Štemberk, Ph.D.

Přítomni: dle prezenční listiny.

Předseda komise **prof. Jakubec** zahájil obhajobu a představil přítomným kandidáta.

Prof. Kubů vyzdvihl, že ke zpracování bylo zvoleno velmi náročné téma, kterému nebyla doposud věnována přílišná pozornost, a ocenil, že doktorand jej svým zpracováním posunul výrazně kupředu. Jako slabší místo práce hodnotil úvod s přehledem literatury a absencí jejího kritického zhodnocení. Rovněž postrádal bližší přiblížení použitých metod, nicméně ocenil, že v konečném důsledku přinesly pozitivní výsledek. Školitel taktéž zmínil i další odborné práce doktoranda, které vydal během studia v rámci své vědecké práce, které hodnotí jako velmi dobré a náročné na zpracování. Předkládanou disertační práci doporučil k obhajobě.

Dr. Hořejš seznámil přítomné se svou prací, k čemuž využil i připravenou prezentaci v power pointu, kterou vhodně doplnil i obrazovými přílohami. Vymezil otázky, které se v rámci své práce snažil zodpovědět, a to: 1) Cíle nacistů v rámci plánované rolnické kolonizace v Protektorátu, 2) prostředky k naplnění těchto cílů a jejich proměny během procesu a 3) zda bylo vytyčených cílů dosaženo a jaký efekt to přineslo. Vyzdvihl zvláštní postavení českých zemí, které svým průmyslově zemědělským charakterem představovaly ideální prostor pro nacistický experiment různých metod kolonizace spojených s odsunem či likvidací neněmeckého obyvatelstva. Ve své práci se Dr. Hořejš taktéž zabýval nezbytnou organizační strukturou a vývoji specifických orgánů, které byly za tímto účelem vytvořeny. Nedílnou součástí práce bylo i zhodnocení jakým způsobem se připravované plány skutečně realizovaly a to nejen z hlediska vývoje válečných událostí, ale i v souvislosti s nepříliš přesvědčivými hospodářskými výsledky přesídlených kolonistů, kteří často pocházeli z oblastí s nízkou úrovní zemědělské práce a to včetně malé schopnosti využívání mechanizace. V rámci závěrečného shrnutí rovněž zdůraznil, že německý přístup ke slovanskému etniku byl ve všech okupovaných zemích různý a že český národ byl z hlediska rasového hodnocen v porovnání s ostatními slovanskými národy celkem pozitivně. Realizaci původních plánů ovlivňovaly i probíhající válečné události.

Disertační práce vycházela ze studia archivního materiálu (Česká republika, Německo), ale také z dostupné odborné literatury, periodik, dobových materiálů a vzpomínek.

Poté oponenti přednesli závěry svých posudků.

Dr. Hallon (oponent) seznámil přítomné se svým posudkem na předloženou disertační práci, ve které pozitivně hodnotil výběr tématu, které doposud nebylo komplexně zpracováno. Vyzdvihl jasně a srozumitelně stanovené hlavní cíle a zvolenou strukturu práce. V reakci na vyjádření školitele ohledně nedostatečně přiblížených použitých metod konstatoval, že z jeho pohledu byly tyto postupy zřetelně formulované v úvodu a dodrženy, což hodnotil kladně stejně jako doktorandův kritický přístup k literatuře. Rovněž ocenil provedený rozsáhlý bibliografický a pramenný heuristický výzkum, z něhož práce vycházela. Nicméně neopomenul připomenout, že některé práce týkající se hodnocení úlohy veřejných staveb v germanizační politice byly opomenuty a rovněž, že alespoň okrajově nebyla zmíněna oblast Slovenska. Celkově oponent hodnotil předloženou disertační práci kladně a doporučil ji k obhajobě. V rámci posudku položil doktorandovi následující otázky:

- 1) Jak by porovnal záměry, nacionální stránku, metody a výsledky kolonizace na českém venkově v letech 1942-1945 se záměry, postupem, výsledky a s nacionálním rozměrem kolonizace jižního Slovenska s převažujícím maďarským obyvatelstvem v meziválečném období.
- 2) Zda by doktorand mohl uvést základní paralely a rozdíly germanizační politiky nacistického Německa na obsazených územích a ve formálně samostatných satelitních státech střední a jihovýchodní Evropy?

Prof. Jančík (oponent) seznámil přítomné s hlavními body svého posudku a závěry a konstatoval, že se jedná o velmi citlivé téma, které nebylo od prací Václava Krále v české historiografii takto rozvíjeno. Ocenil, že práce zohledňuje český pohled na danou problematiku v komparaci s německou historiografií. Rovněž jako pozitivní hodnotil i dobu, po kterou práce vznikala, která nejenže umožnila shromáždění velkého množství materiálu, ale byla nezbytná i pro dostatečné porozumění tématu. Jako citově velmi silnou kapitolu hodnotil pasáže věnované rasovému výzkumu a rozkrývání plánů a domnívá se, že je na místě, aby tyto formy na vyčištění prostoru byly zdokumentovány. Rovněž ocenil i kapitoly věnované přesídlencům, nicméně zde postrádal reakci českého obyvatelstva. Co se týče formální stránky, upozornil na drobné nedostatky (nesrovnalosti v číselných údajích, používání pojmů) a zejména nedostatečnou úvodní část (absence metodologických přístupů, kritika pramenů), což jej překvapilo vzhledem k doktorandovým dosavadním velmi kvalitním pracím. Nicméně ocenil shromáždění velkého množství materiálu k dané problematice, ze kterého vychází práce a její nezpochybnitelný přínos pro českou historiografii. Celkově oponent hodnotil předloženou disertační práci kladně a doporučil ji k obhajobě. V rámci posudku položil doktorandovi následující otázky:

- 1) Zda počítala okupační správa se ztrátou zemědělské produkce v souvislosti s osídlovací akcí?
- 2) A do jaké míry ovlivnil dynamiku osídlovací akce vývoj války?

Dr. Hořejš poděkoval oběma oponentům za posudky a hodnocení a to kladné i záporné, neboť si byl některých nedostatků vědom. K otázce využití veřejných staveb (kanály, plynovod, dálnice) konstatoval, že se tomuto tématu příliš nevěnoval a připustil, že jej mohl skutečně více rozvést, ale že tato kapitola vznikla v dřívější fázi výzkumu a později byla zastíněna prací na jiných kapitolách. Jemu známá novější odborná literatura tak nebyla odcitována.

V reakci na položené dotazy porovnal kolonizaci českých zemí s kolonizací Žitného ostrova v období Československé republiky, kdy připustil, že je zde možné nalézt společné paralely, ale i

zásadní rozdíly. V českém prostředí nemůžeme v meziválečném období najít ekvivalent ke slovenskému osidlování na Žitném ostrově. V Čechách a na Moravě byla realizována na rozdíl od jižního Slovenska výstavba jen jedné osady Holečkov u Netolic a to navíc v kompaktně českém jazykovém prostředí. Cílem ve slovenském případě podobně jako v nacistických osidlovacích oblastech v českých zemích, bylo narušení etnicky kompaktního osídlení. Jistou paralelu lze nalézt ve formě, neboť se u obou oblastí nakonec jako ideální ukázalo osídlení formou družstevních podniků.

Záležitosti jiných okupovaných oblastí byly v práci místy naznačeny. Původním záměrem bylo zpracovat i toto téma v samostatné kapitole, ale pro velké množství nových materiálů a pro nezbytný hlubší výzkum dané problematiky, bylo nakonec od tohoto záměru upuštěno a tato kapitola nebyla do práce již zahrnuta. Podstatným rozdílem bylo, že jiné okupované území měly jasně vymezené působnosti úřadů – SS a jí podřízené orgány, což nekorespondovalo se situací v Protektorátu, kde soupeřily o moc různé nacistické vlivové skupiny a říšské úřady. Rovněž zde hrála roli i rozdílná rasová kritéria, jak již bylo naznačeno a zejména existence odboje, kdy hrozily obavy, že by kolonisté mohli být napadeni a tudíž se na ostatních okupovaných územích ve větší míře rozvinul původní koncept obranných sedláků (Wehrbauern), pro který nebylo v Protektorátu opodstatnění.

Kolonizační politika aplikovaná v Protektorátu vyvolala kritické ohlasy z německé strany a to zejména od orgánů činných v oblasti pro výživu a zásobování, které se právem obávaly jejich dopadů. Z jejich strany tak byla značná snaha o redukci či odklad tohoto procesu, neboť docházelo k výpadkům dodávek, které byly zapříčiněny nedostatečným počtem kolonistů a jak již bylo naznačeno i jejich kvalitou, resp. jejich schopností využívat zemědělskou techniku a celkovou malou schopností postarat se o přidělená hospodářství. Tyto problémy doléhaly i na nejvyšší místa, kde si odpovědné osoby uvědomovaly, že teprve úspěšný konec války a příchod „kvalitnějších“ kolonistů z Říše může vést k úspěšnému završení kolonizační politiky a do té doby tento proces více méně stagnoval.

V návaznosti na tyto odpovědi otevřel **prof. Jakubec** diskusi.

Prof. Efmertová konstatovala, že dálnice, plynovody a elektrifikace byly v předválečném Československu na velmi dobré úrovni a dokonce v roce 1939 bylo 60% území elektrifikováno. V této souvislosti se tedy zeptala, zda se Dr. Hořejš zabýval i souvislostmi spojenými s napojením naší energetické soustavy na německou? **Dr. Hořejš** odpověděl, že na otázku technicistních staveb nahlížel pouze z aspektu kolonizace, kdy měly být podél dálnic a vodních kanálů zřizovány čerpací stanice, hotely a další spojené s německými osadami, jako zázemí pro zaměstnance těchto zařízení. V případě elektrifikace nenarazil na žádné plány na výstavbu elektrických transformačních stanic. Zdůraznil rovněž, že hlavním problémem jakékoli výstavby těchto inženýrských sítí byl vedle nedostatku materiálů a pracovních sil pro jejich realizaci i nedostatek případných kolonistů na místa kvalifikovaných zaměstnanců obslužných provozů. Dále se **prof. Efmertová** dotázala na vztah českých vysídlenců a nových kolonistů a co se dělo s majetky vysídlenců, tj. s nemovitostmi a zejména se zemědělskými stroji. **Dr. Hořejš** uvedl, že reakce českého obyvatelstva jeho práce neobsahuje, dá se však na základě kronikářských záznamů rekonstruovat. Dále poznamenal, že byla snaha umisťovat české obyvatelstvo poblíž místa jejich původního statku (k příbuzným, či zůstávali na tzv. výminku v původním statku a pomáhali rodinám kolonistů). Zabavený majetek byl jednotně oceňován (německý úředník z Bodenamtu), nicméně ceny byly silně podhodnoceny a peníze uloženy většinou na vázané vklady a nejsou doklady, že poté skutečně došlo k čerpání peněz ze strany rolníků. Strojní

zařízení tak zůstávalo na místě (dost často u správce) a dokonce docházelo pro jejich nedostatek k dovozu z jiných částí Čech (zlikvidované vesnice, zabavený židovský majetek) a rovněž z Říše (s těmi však většinou kolonisté neuměli pracovat).

Doc. Šouša ocenil tuto práci v rámci česko-německého diskurzu a poznamenal, že práce s propracovanějším úvodem by měla být co nejdříve uvedena na trh. Dále podotkl, že by bylo dobré zjistit, kdo byli ti zmiňovaní experti z univerzit a publikovat jak česky tak i německy, na čem se vlastně podíleli. Rovněž konstatoval, že zná i další doktorandovu odbornou práci a že v současnosti je připravován sborník Venkov, rolník a válka, kde bude Dr. Hořejš publikovat článek o úrovni kolonistů, tudíž tuto část považuje jako velmi hodnotnou a soudí, že celkově byla odvedena vysoce kvalitní práce.

Prof. Kubů konstatoval, že v otázce reakce českého obyvatelstva se musí Dr. Hořejš zastat, neboť i v rámci další práce na téma vysídlování benešovského vojenského prostoru zjistil, že je toto velmi problematické. Samozřejmě negativní reakce přišly od osob, jichž se problematika přímo dotýkala, a ostatní byli spíše rádi, že se jich toto nedotklo. Z toho tedy soudí, že obyvatelstvo spíše nereagovalo, pokud se jich to přímo nedotýkalo.

Doc. Šouša k tématu přidal poznatek, že kolonisté se k původnímu českému obyvatelstvu chovali korektně a dost Čechů se po roce 1945 vrátilo na své majetky a naopak tito později dokonce hájili kolonisty.

Prof. Jakubec konstatoval, že ve studii o Brdech bylo prokázáno, že v osídlovacím procesu byly používány československé normy, což dokazuje, že si plánovači byli vědomi případných reakcí a snažili se nalézt řešení.

Dr. Hořejš poukázal na fakt, že se zachovalo velmi málo pramenného materiálu k zodpovězení otázky reakce českého obyvatelstva. Navíc kroniky končily rokem 1939 a dopsány byly zpětně až po květnu 1945, kde svou roli mohl hrát i již zmíněný fakt, že se jim majetek později stejně vrátil.

Prof. Kubů připomněl s odkazem na vysídlování benešovského cvičiště, že se Dr. Hořejš spletl a že se domnívá, že oceňování prováděla česká správa a nikoli německé úřady. To vedlo ke značné korupci a případné negativní reakce byly otupovány nabídkou práce na cvičištích, což z dotyčných činilo tiché kolaboranty. Zároveň upozornil, že by bylo velmi zajímavé se tématem odškodňování i nadále zabývat.

Prof. Jančík nastínil zajímavou otázku, jakým způsobem se tito přesídlení-kolonisté, sedláci dívali na celou záležitost. Přece jen sedlácká mentalita je zaměřena na vlastní půdu a nyní se ocitli v zcela nové situaci, kdy byli sdružováni do družstev a úkolování a tudíž nebyli svými vlastními hospodáři.

Dr. Hořejš připustil, že celou záležitost přesídlení nesli velmi negativně a to převážně z důvodů nenaplnění původních slibů, kdy měli přijít do nových vesnic bez českého obyvatelstva a po příchodu zjistili, že vyhánějí původní obyvatele. Toto bylo velmi akcentováno zejména u katolických přesídlenců z Tridentska. Co se týče jejich postavení a podřízení dozoru, tak nejsou doklady, že by si stěžovali na úkolování a domnívali se, že jde jen o dočasnou záležitost, než se naučí pracovat se stroji a zvládnou se postarat o přidělený statek nebo budou přesídlení do Říše. V otázce družstevnictví se nakonec pro německé orgány jevílo jako nejvhodnější tento model zachovat, neboť se domnívaly, že tyto instituce byly schopné nejlépe zajistit dodávky zemědělských produktů. Z tohoto důvodu bylo toto zachováno jako jakési řešení z nouze a snaha pomoci kolonistům naučit se využívat přidělené zařízení.

Doc. Šouša poukázal, že citovanou selskou mentalitu vlastní půdy je třeba brát v jiném ohledu. Pro sedláky to vždy byla půda spojená s vlastnictvím rodiny často po generace, kde se nalézaly

hroby jejich předků, která byla zbrocena jejich krví. Poté položil otázku, jestli je známo, kdo byli ti experti z univerzit, kteří se podíleli na přípravách rasových a kolonizačních plánů. Jestli je zpracován jejich původ, sociální zázemí a zejména jejich poválečné osudy?

Dr. Hořejš konstatoval, že přínosná je pro tuto problematiku práce - autor Uwe Mai, kde je uvedena řada jmen osob podílejících se na vytváření těchto plánů. Dále na základě vlastního výzkumu prohlásil, že se snažil zjistit, kdo byli ti, kteří vykonávali tuto politiku v Protektorátu a jejich osudy po válce, kde jej velmi překvapilo, že neměli žádné problémy a že řada z nich byla dokonce československými orgány propuštěna do Německa, což doložil na příkladu Hauptsturmführera SS Ferdinanda Fischera, vedoucího Bodenamtů.

Prof. Jakubec uzavřel velmi bohatou a podmětnou diskusi a komise zahájila neveřejné zasedání o klasifikaci obhajoby disertační práce.

Předseda komise **prof. Jakubec** oznámil výsledky hlasování. Komise jednomyslně navrhla udělit titul doktor. (Ph. D.)

Zapsala: Mgr. Hana Králová, Ph.D.

Prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.
předseda komise